

EL RENAISSANCEMENT DE LA POLITIQUE

JOSÉ COMBLIN

João Pessoa, Brasil

Després de la destrucció de l'Estat

Durant els darrers 20 anys hem assistit, en el món en general i a Amèrica Llatina en particular, a la destrucció sistemàtica de l'Estat i de la política per les forces econòmiques que es van saber aprofitar de la globalització per desmuntar el poder de l'Estat, o bé posar-lo al servei dels seus interessos. Les forces econòmiques van construir conjunts gegantins als quals els Estats no hi podien oposar resistència. Les forces econòmiques van ser capaces de finançar una campanya publicitària que va aconseguir divulgar i imposar la ideologia neoliberal, que no era res més que la justificació dels interessos de les grans corporacions transnacionals.

En el món, sobretot el món asiàtic, l'Estat reneix i es transforma en el gran motor de l'economia, que controla l'economia, en lloc d'entregar-la a les grans corporacions. El 4 de desembre del 2006, la companyia xinesa més important, Petrochina, va superar la Shell a les borses de valors de Hong Kong i Nova York. És un símbol. Els Estats tornen a dominar el sector de l'energia, principalment el sector del petroli i del gas. Les deu nacions de l'OPEP controlen més de la meitat de la producció mundial, i les antigues corporacions anglosaxones, que eren les reines del petroli (Exxon, Shell, BP, Total, Chevron) només controlen el 9% de les reserves (*Le Monde Diplomatique*, març 2007, p. 1). A Rússia l'Estat va recuperar el petroli i el gas.

També a A. L., l'Estat va recuperar el control del petroli a Veneçuela, Bolívia, Equador. El que passa és que les reserves conegudes estan baixant i tots els productors estan cercant noves reserves a tots els països del món. Els asiàtics practiquen una política de prospecció arreu del món.

L'èxit dels asiàtics de l'Extrem Orient constitueix una advertència pels demés països. Per què els asiàtics es desenvolupen més que els llatinoamericans? Allà l'Estat no va permetre que l'economia dominés la política. L'Estat va romandre fort i no va permetre que les corporacions poguessin adquirir un poder capaç de neutralitzar el seu, com va succeir a A. L. Avui en dia, cada vegada hi ha més gent que mira cap als asiàtics i es fa preguntes...

22

Des del 2006 totes les eleccions a A. L. han manifestat que la majoria dels electors ja no accepta el domini de les forces econòmiques a l'Estat i que volen un Estat més fort. Uns presidents han avançat en aquest camí i d'altres han sigut més avit lents. De totes maneres hi ha un senyal molt clar. Aquest senyal té un significat. No és probable que els electors canviïn. El moviment per controlar les forces econòmiques tendeix a créixer. Una bona introducció a la novetat política llatinoamericana és el llibre de Marc Saint-Upéry, *Le rêve de Bolívar. Le défi des gauches en Amérique du Sud*, La découverte, París, 2007.

L'obstacle: les elits

Les elits socials tradicionals, que són els hereus dels conqueridors, amos de la terra, propietaris dels mitjans de comunicació i de moltes altres coses, no volen una veritable independència. El seu ideal és la unió més íntima possible amb els EUA. L'exemple més típic és el de Xile. Les elits llatinoamericanes veuen el futur del seu país com un país colonial, continuador de la posició tradicional. Creuen que amb una aliança amb els EUA podran mantenir millor els seus privilegis. Volen fer el seu país un venedor de matèries primeres, principalment de productes agrícoles i minerals. Per això no es preocupa gaire pel desenvolupament de la indústria. A Xile la indústria gairebé es va morir, i això no preocupa gens les elits, que prefereixen comprar a fora els productes industrials més elaborats.

La conseqüència d'aquesta opció colonialista és que no es dóna importància a la investigació científica o tecnològica. N'hi ha prou amb comparar amb el que van fer els països asiàtics. A les elits llatinoamericanes no els preocupa la baixa valoració de l'ensenyament. Mantenen l'educació popular al nivell més baix possible, perquè saben que no necessitaran gaires quadres formats. La tecnologia vindrà per les grans corporacions estrangeres.

Les elits llatinoamericanes no han estat mai independentistes, no han sigut mai nacionalistes. El seu ideal és la seva fortuna personal o la fortuna de la seva família, no pas el creixement del seu país.

Aquest és un problema cultural. Es tracta de la

cultura de les elits, un fenomen predominant des del segle XVI. Els que es van preocupar per la formació humana i tècnica dels pobles indígenes van ser els jesuïtes a les reduccions. Per això les elits propietàries de la terra i dels esclaus van aconseguir la seva expulsió, i els pobles indígenes van tornar a la seva condició ancestral, que els deixava sense defensa, com a víctimes dels terratinents.

La mala educació a les escoles populars, doncs, és una política sistemàtica de les elits, que volen que els pobres romanguin pobres i no es desenvolupin. Tots els seus discursos són mentiders, perquè fan el contrari del que diuen. Si volguessin que l'ensenyament públic tingués el nivell de Corea del Sud, de Malàisia, de Singapur, de la Índia... ho podrien fer fàcilment. Però no hi volen gastar diners. Els discursos no deixen de proclamar la prioritat de l'educació, però a la pràctica allò que fan és, precisament, impedir el desenvolupament de l'educació popular.

Com canviar la cultura de les elits?

Com aconseguir que els neixin sentiments patriòtics i preocupació pel bé de la nació? Aquest és el gran repte.

La gran força de les elits és la supremacia dels EUA, el poder total dels EUA dominant el món política, militar, econòmica i culturalment. Ja manifesta senyals de debilitat, però encara disposa d'una força impressionant. Per això, malgrat totes les barbaritats de G. Bush, la potència nord-americana inspira por, i ningú s'hi vol enfrontar directament. Només Corea del Nord i l'Iran s'atreveixen a desafiar-la, perquè saben que tenen protectors potencialment poderosos, com la Xina. Hugo Chávez pronuncia discursos furibunds, però manté bones relacions comercials i proporciona petroli als EUA.

La resistència dels moviments populars

Els darrers anys les elits han trobat una creixent resistència a la seva política colonialista. Els moviments populars han aconseguit el fracàs del projecte de l'ALCA protagonitzat pels EUA, perquè Lula ho va impedir. En compensació diversos governs han acceptat Tractats de Lliure Comerç (TLC). Xile el primer, després els d'Amèrica Central, i hi ha una gran pressió sobre els demés. Tot i això la creació del MERCOSUR aixeca una barrera que serà difícil destruir.

El fet que els EUA hagin evitat represàlies militars

a Veneçuela, Bolívia i Equador, mostra que ja no es senten tan segurs d'ells mateixos. Senten que hi ha uns límits que ja han aparegut. N'hi haurà prou amb això per obrir els ulls de les elits?

Els EUA han intentat recuperar el control d'A. L. per mitjà de la lluita antiterrorista. Han tractat d'involucrar els governs llatinoamericans en la seva lluita antiterrorista.

Va aconseguir convèncer el president de Colòmbia perquè allà hi ha unes circumstàncies especials: la guerra civil que dura des dels anys 50 del segle passat. Ha pogut imposar a l'Equador la base militar de Manta, objectiu de moltes protestes populars. Està intentant instal·lar una base prop de les catarates d'Iguaçú, en el punt on es troben Brasil, Argentina i Paraguai; però sembla que hi ha una forta resistència, perquè ja no es parla gaire del tema.

En tot cas, qualsevol revés dels EUA al món debilitarà les elits llatinoamericanes i obrirà espai pels moviments populars i nacionalistes d'A. L.

Organització de masses

Si les elits fracassen, ¿quin serà el futur polític d'A. L.? Hi ha els moviments populars, i existeix un sentiment de rebel·lió de les masses populars, que s'ha manifestat a les darreres eleccions. Això no obstant, les masses populars no estan organitzades. Necessiten un lideratge. Els partits polítics no tenen cap capacitat de liderar un moviment popular. La qüestió és ¿d'on sortirà un líder popular carismàtic que sigui capaç d'unir les masses populars en un moviment polític de conjunt?

A hores d'ara, ja en tenim com a mínim dos exemplars: Hugo Chávez i Evo Morales. No sabem fins on arribaran Rafael Correa a l'Equador i Daniel Ortega a Nicaragua. Com a mínim en aquest moments en què estic escrivint, la situació no és massa clara. Són personalitats no compromeses amb els governs anteriors que van perdre legitimitat als ulls de les masses, perquè no es van mostrar capaços d'aplicar res dels programes anunciats en els seus discursos.

Els defensors del sistema actual criden: això és populisme! Serà que el populisme renaixerà a A. L.? Sens dubte que hi haurà algunes analogies amb el populisme clàssic del segle XX. I no es pot dubtar que rebrota. Però les circumstàncies han canviat.

N'hi ha que s'escandalitzen. Però, en primer lloc, els líders carismàtics concentraran més poder a l'Estat,

amb la capacitat de canviar estructures, especialment el repartiment dels veritables poders de la nació. No es declararan pas populistes. Mantindran les formes d'allò que actualment s'anomena democràcia. Actualment, tots els països del món han d'establir aquestes estructures que són com un certificat de bona conducta davant l'ONU. Però els nous governs trauran els poders de les estructures deficientes.

A la història d'A. L. mai el sistema anomenat democràtic (eleccions, partits polítics, congrés nacional, poder judicial independent...) ha pogut canviar estructures socials. Només líders populistes han pogut canviar alguna cosa de la situació social. Quan el sistema es mostra incapaç de donar resposta a un moviment popular ampli i profund, la porta resta oberta perquè vingui un líder popular que podrà comptar amb el suport del poble per governar.

«La política s'ha mort...»

Allò que està en crisi és l'actual sistema polític. El règim d'Assemblees o Congrés de representants no funciona. No produeix cap resultat, ja que hi ha dues circumstàncies que limiten la possibilitat dels representants.

En primer lloc, els diputats i senadors, cada vegada més, representen les grans empreses que els van finançar la campanya... o que els continuen finançant per tal que el diputat o senador defensi els interessos de l'empresa. No són pas representants del poble, sinó representants d'una empresa. Ara bé les empreses no volen pas reformes socials, l'única cosa que volen és... "més mercat lliure". Són conservadores. I per això mateix les assemblees són conservadores, encara que els seus diputats s'anomenin "comunistes" o "socialistes"... o fins i tot "revolucionaris". Un cop han entrat a l'assemblea, tots són conservadors.

Fa pocs dies el president de la Cambra de representants del Brasil, senyor Adolfo Rebelo, membre del partit comunista del Brasil, que va néixer dels guerrillers en temps dels militars, va declarar tranquil·lament que no veia cap problema que es talés l'Amazònia per plantar-hi soja... És clar que la soja seria de grans companyies americanes com Cargill o Bunge... i que l'Amazònia continua pertanyent al poble del Brasil. Un comunista destacat defensant els interessos del capitalisme amb una total generositat. És un símbol de què passa a les assemblees.

En segon lloc: des del primer dia, el nou diputat

no pot oblidar que, dintre de pocs anys, voldrà que el reelegeixin, i haurà de guanyar vots. Tot el que farà a partir d'ara serà campanya electoral. No li interessa pas el contingut dels projectes que votarà. Allò que li interessa és què pensaran els electors, i aquests electors allò que busquen són obres a curt termini.

Ser diputat o senador és una carrera semblant a la de funcionari públic. El que importa són les eleccions següents. Ha d'evitar situacions que podrien posar en perill la seva reelecció. Per això, tot allò que proposa és a curt termini, són coses que han de tenir alguns efectes immediats. Cap projecte a llarg termini seria possible, perquè no garantiria res de cares a les eleccions següents.

La TV influeix en la mesura en que pot mostrar o no un candidat. Allò que importa és que la seva persona aparegui. Per no ofendre a ningú, el diputat dirà les pitjors trivialitats del món. A més, tots diran el mateix. Qualsevol canvi social seria desfavorable a les elits, que són els grans electors.

Hi ha excepcions, però, de manera general, la majoria dels representants respon a aquest model. N'hi ha que es queixen de la "corrupció" a les assemblees del congrés... No és pas corrupció, és la norma, és part de l'estructura del sistema. Per això cada vegada veiem un rebuig més gran envers els congressos, que paralitzen qualsevol canvi.

Qualsevol canvi a A. L. significa disminuir els privilegis de les elits, les qual sempre tenen prou representants per fer impossible qualsevol canvi social.

Els partits polítics són tots iguals. Tots tenen el mateix programa teòric, i no n'hi ha cap que apliqui el seu programa, perquè només eren discursos. Els partits són una institució necessària pels que volen entrar en competició. Cada candidat escull el partit que li donarà més possibilitats.

Sempre es parla de la reforma dels partits, de la reforma política... però l'estructura impedeix que es faci cap canvi. Les forces econòmiques no estan interessades que n'hi hagi.

Única esperança: els líders carismàtics

Amb aquest sistema no es pot donar cap resposta al problema de l'educació, de la salut, de la vivenda popular... encara menys al repte de la desocupació. Arriba un moment en el qual el sistema queda totalment desacreditat. La porta queda oberta per un

líder popular carismàtic.

També és la màquina burocràtica la que impedeix que hi hagi canvis. La seva força d'inèrcia és gran. Si els funcionaris no volen, l'Estat no té cap poder. Per això un líder carismàtic hi introduirà personalitats fortes, que trencaran les formes tradicionals.

Això mateix val per al poder judicial: està al servei dels grans. Castiga implacablement els delinqüents pobres, però sempre troba una sortida per tal que els rics no hagin de suportar les conseqüències dels seus delictes o crims. ¿Qui podria intervenir sobre el poder judicial? Només un president amb un fort suport popular.

Durant les darreres dècades les masses populars van aguantar aquesta inèrcia. Van creure que, després del règim de dictadura militar, vindria un govern popular. Va succeir exactament el contrari: va ser l'anul·lació de l'Estat i el domini prepotent de les grans forces econòmiques, nacionals o estrangeres. Ha arribat un moment que els pobles han començat a dir: prou!

Un líder popular no s'improvisa. Tindrà orígens molt diversos segons els països. A vegades no apareix un líder durant molts anys. El cas brasiler és típic. A les eleccions del 2006 les masses populars van pensar que Lula seria aquest líder i que ell faria els canvis esperats per proporcionar les bases d'una nova convivència social. Va poder comptar amb el suport popular per oposar-se a les elits tradicionals. Però ell no va voler aquest paper. Al revés: va reforçar el poder de les grans forces econòmiques. Les masses no s'hi poden oposar. Continuen esperant contra tota esperança. Els canvis estan postergats. ¿D'on podria sorgir un líder capaç de rebre del poble una legitimació semblant? No ho sabem.

Visca la política!

El que sabem és que hi ha una tendència mundial que tindrà realitzacions diferents segons cada país. Hi va haver una època de governs militars. Després, en va venir una altra, d'entregar el poder als grans conjunts financers. A cada país allò va tenir realitzacions diferents, però la tendència general és present a totes les nacions.

A Veneçuela, a Bolívia, o l'Equador la participació popular és l'element fonamental. Hi ha una forta renovació de la política amb participació de les grans masses. Una cosa semblant passarà a d'altres països.

Els pobles sentiran que no són inútils, que no són incapaços i que no han de deixar tot el poder a una elit tradicional. Serà una renovació de la política.

Els pobles demostraran que és possible controlar les activitats dels poders econòmics, que els Estats puguin formar aliances per crear una economia comuna molt més independent dels grans conjunts financers.

Allò més urgent és la restauració del poder de l'Estat. ¿Com evitar l'autoritarisme? Bé, aquest serà el següent repte. Ara hi ha una altra tasca per fer: restaurar l'Estat.

Les elits, que mai van respectar els drets humans ni la igualtat dels ciutadans proclamada a les Constitucions democràtiques, cridaran. Es declararan "defensors de la democràcia", com de fet passa a Veneçuela, a Bolívia, i l'Equador. De cop i volta, descobriran la seva vocació democràtica. Però ja no són capaços d'enganyar. Les elits mai van voler aplicar les normes de la democràcia. Sempre les van bandejar, per exercir un autoritarisme de fet. Van acceptar Constitucions per pressió internacional, perquè volien ser reconegudes pel món occidental com a demòcrates. Però no van tenir mai la intenció d'aplicar normes d'una constitució democràtica.

És clar que a una societat dirigida per un govern que té el seu suport en la massa popular, li calen intel·lectuals i tècnics per enquadrar la missió de l'Estat.

Nous intel·lectuals i tècnics podrien sorgir dels mateixos fills del món popular. Però en una època de transicions, cal l'ajuda d'elements nascuts en el si de la burgesia que es vulguin convertir i vulguin contribuir a la formació d'una societat nova. Aquests elements existeixen, però no fan res perquè no se'ls dona l'oportunitat. Sorgiran quan aparegui un lideratge que es reveli capaç i rebi legitimitat per la seva capacitat.

La societat llatinoamericana està entrant en moviment. Sent que els EUA van de baixada. Les elits tradicionals estan perdent prestigi perquè es mostren totalment ineficients. No són ni tan sols capaces de promoure el desenvolupament que sí saben promoure els asiàtics. La resta depèn de les circumstàncies locals.

Però hi ha una cosa clara: "l'època del neoliberalisme triomfant" ja ha passat...